KLASTERI – MOGUĆI POKRETAČI RAZVOJA POLJOPRIVREDE SRBIJE

Adesa Džanković-Jerebičanin, dipl. ecc.

Internacionalni – Univerzitet u Novom Pazaru
Novi Pazar, Srbija
adesa.dzankovic@gmail.com

Apstrakt

Proizvodne mogućnosti u Srbiji su velike i treba iskoristiti njen potencijal za razvoj prehrambenih proizvoda kao što to rade i razvijene privrede. Da bi uspešno razvijala privredu, država sa razvojnim i finansijskim institucijama treba da na osnovu informacija sa tržišta stvara i sprovodi realne i ostvarive razvojne strategije. Srbiji je potrebno okrupnjavanje proizvodnje, podizanje produktivnosti i unapređenje kvaliteta proizvoda, kao i brendiranje vodećih lokalnih proizvoda koji će biti konkurentni sa stranim brendovima. Pitanje je da li i proizvođači koji su opterećeni mnogobrojnim problemima mogu naći moguć način da ispune ove standarde? Naime, ovi problemi znatno brže i efikasnije se mogu rešiti umrežavanjem, tj. formiranjem klastera. Kako bi se nastale prepreke prebrodile i ostvarili rezultati u poslovanju klastera, neophodno je da se i država i privatni sektor više i ozbiljnije uključe u rad na poboljšanju klastera u zemlji.

Ključne reči: klasteri, agro sektor, finansiranje klastera, mogućnosti razvoja klastera

CLUSTERS – POSSIBLE INITIATORS OF DEVELOPMENT OF SERBIAN AGRICULTURE

Abstract

Production capacity of Serbia are great and its potential should be used for development of food products as it is done in developed countries. In order to successfully develop the economy, the government has together with development and financial institutions, based on information from the market, implement a realistic and achievable development strategy. Serbia needs to enlarge its production, raise its productivity and improve product quality and brand leading local products in order to be competitive with foreign brands. The question arises whether manufacturers, who are burdened with many problems, are ready to find a way to implement these standards? These problems can be solved significantly faster and more efficient with networking, i.e. forming clusters. In order to face these challenges and achieve results with these clusters, it is essential that the government and the private sector get more and more seriously involved in the improvement of clusters in the country.

Keywords: clusters, agricultural sector, financing of clusters, cluster development opportunities

JEL codes: Q18

UVOD

Srbija je zemlja sa velikim potencijalom za proizvodnju poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Ipak, mnoge zemlje sa manjim prirodnim bogatstvom i lošijim klimatskim uslovima proizvode veće količine hrane, dok njihovi stanovnici zbog bolje platežne moći konzumiraju kvalitetniju hranu. Povećanje domaće proizvodnje i potrošnje hrane može se postići većim iskorišćavanjem poljoprivrednog sektora kao što to rade i ostale slabije razvijene privrede, za koje se očekuje mnogo brži rast u budućem periodu od rasta u razvijenom privredama. Srbija takođe u velikoj meri izvozi domaće poljoprivredne proizvode. Poljoprivredni proizvodi, hrana i piće, nalaze u samom vrhu izvoznih proizvoda iz Srbije.

Slika 1. Izvoz Srbije po grupama proizvoda u 2010. godini, u mil. EUR

Struktura izvoza po grupama proizvoda u 2010. godini, u mil. EUR	
Osnovni metali	1.294,0
Prehrambeni proizvodi i piće	1.111,0
Hemikalije i hemijski proizvodi	654,8
Poljoprivreda, lov i usluge	535,8
Ostale mašine i uređaji	519,2
Proizvodi od gume i plastike	444,6
Druge električne mašine i aparati	412,1
Tekstilna prediva i tkanine	224,6
Metalni proizvodi, osim mašina	207,7
Električna energija, gas i topla voda	179,2

Da bi se proizvodnja, distribucija i plasiranje proizvoda podiglo na najviši nivo a posledično ostvarila najveća produktivnost i kvalitet potrebno je imati jasno definisane razvojne i organizacione strategije.

Klasteri i udruženja unutar kojih se nalaze međusobno povezana preduzeća iz srodnih i različitih delatnosti, specijalizovani dobavljači, i organizacije podrške (obrazovne i naučno-istraživačke institucije, agencije) su se u praksi razvijenih privreda i privreda u razvoju pokazale kao najproduktivnije organizacione grupe. Svi ti akteri se na određenom području delatnosti istovremeno nadmeću i sarađuju.

Porter, u svojim delima definiše klaster kao "grupu međusobno povezanih kompanija i odgovarajućih institucija lociranih u blizini, koje se bave određenom delatnošću, a povezuju ih zajedničke karakteristike i komplementarnost." U geografskom smislu, klaster može da obuhvata jedan grad, ali i celu zemlju, pa čak i čitavu mrežu susednih zemalja.

KARAKTERISTIKE KLASTERA U ZAVISNOSTI OD RAZVIJENOSTI ZEMLJE

U Evropskoj povelji o malim preduzećima u državama članicama stoji da: "Evropska konkurentnost zavisi od njihovih malih preduzeća: ovo su glavni pokretači inovacija, zapošljavanja, kao i socijalne i lokalne integracije." Dakle,

najbolje moguće okruženje za mala preduzeća bi trebalo da bude promovisano kroz podsticaje malih preduzeća na saradnju na lokalnom, nacionalnom, evropskom i međunarodnom nivou, kao i saradnju između malih preduzeća i visokog obrazovanja i istraživačkih institucija. [2]

Prema publikaciji Klaster inicijative u razvijenim i zemljama u razvoju (*Cluster Initiatives in Developing and Transition Economies*) koju je 2006. godine objavio *Center for Strategy and Competitiveness*, Stockholm, pokazuje da je razvoj klastera u razvijenim i visokorazvijenim zemljama uzeo maha 90-ih a u zemljama u tranziciji 2000-ih. Inicijatori razvoja klastera u razvijenim zemljama (Brazil, Kina, Indija, Turska i dr.) su uglavnom donatori i vladine institucije, u manjoj meri preduzeća, u zemljama u tranziciji (Albanija, BIH, Hrvatska, Srbija) su preduzeća, donatori u manjoj meri vlada, u visokorazvijenim zemljama (Švajcarska, Austrija, Holandija, Luksemburg, Nemačka i dr.) su to vlada i preduzeća.

Što se tiče privredne oblasti, klasteri su u razvijenim zemljama uglavnom zastupljeni u poljoprivredi i proizvodnji hrane i baznoj proizvodnji (nameštaj, obuća, tekstil), znatno manje u kapitalno intenzivnoj proizvodnji (automobili, hemikalije, plastika, energetska oprema i sl.) i "High tech" delatnosti (avio industrija, biotehnologija, finansije, farmacija, medicinska oprema ICT) i turizam. Zemlje u tranziciji najviše klastera imaju u poljoprivredi i proizvodnji hrane, zatim podjednako u kapitalno intenzivnoj proizvodnji i "High tech" delatnosti, znatno manje u turizam. Visoko razvijene zemlje najviše klastera imaju u "High tech" delatnosti i kapitalno intenzivnoj proizvodnji, neznatno u poljoprivredi i baznoj industriji.

Osnovni motivi ili ciljevi osnivanja klastera u razvijenim zemljama su prvenstveno povećanje dodatne vrednosti, povećanje izvoza, podrška inovacijama, razvoj lanca snabdevanja, povećanje zaposlenosti, u manjoj meri su to poboljšanje poslovnog ambijenta, redukcija troškova, traženje sredstava, komercijalizacija akademskih istraživanja. Ciljevi formiranja klastera u zemljama u tranziciji su povećanje izvoza, podrška inovacijama, razvoj lanca snabdevanja, poboljšanje poslovnog ambijenta, a u visoko razvijenim zemljama ciljevi formiranja klastera su uglavnom razvoj lanca snabdevanja, poboljšanje poslovnog ambijenta, povećanje zaposlenosti, komercijalizacija akademskih istraživanja. [1, str 17]

Cilj udruživanja u klastere može biti:

- povećanje konkurentnosti domaćih proizvoda na domaćem i inostranom tržištu, kao i obezbeđivanje uslova za proširenje tržišta (povećanje izvoza);
- bolje i efikasnije korišćenje domaćih resursa (prirodnih, proizvodnih i kadrovskih);
- iniciranje i podrška kooperacije između preduzeća, obrazovnih i razvojnih institucija;
- povezivanje sa fondovima za finansiranje inovativnih projekata;
- obuka i obrazovanje, kao i mnogi drugi interesi kako članica tako i regiona, pa i vlade.

Prednosti za članove klastera:

- Podsticanje izvoza: nova tržišta i nove mogućnosti
- Mogućnost realizacije većih i kompleksnijih projekata, dobijanje sertifikata za kvalitet koji obezbeđuju pronalaženja pravog kupca za pravi proizvod,
- Razvoj ljudski potencijala (usavršavanje, obuka radnika ...)

- Nabavka zajedničkih resursa i optimizacija alokacije
- Razmena različitih poslovnih i tehnoloških znanja, iskustava i *best practices* (sinergijski efekti)
- Zajedničko istraživanje i razvoj proizvoda i rešenja
- Zajednički marketing, brendiranje proizvoda ili grane
- Uštede zbog veličine (objedinjena nabavka, deljenje resursa...)
- Efikasnije lobiranje i pridobijanje javne potpore
- Razvoj kulture kvalitete

Kritični faktor uspeha klastera je poverenje kako u razvijenim zemljama tako i u zemljama u tranziciji. Prvenstveno poverenje između firmi članica klastera, poverenje prema akademskim institucijama ali i poverenje prema vladinim institucijama i poverenje vladinih institucija prema firmama članicama. To poverenje je na većem nivou u razvijenim zemljama nego u zemljama u tranziciji.

Slika 2. Faktori uspeha klastera u razvijenim zemljama i zemljama u tranziciji

KLASTERI U AGROBIZNISU U SRBIJI

Proizvodne mogućnosti u Srbiji su velike i treba iskoristiti njen potencijal za razvoj prehrambenih proizvoda kao što to rade i razvijene privrede. Srbija treba proizvoditi prehrambene proizvode na način kojim će njihov kvalitet lako pronalaziti kupca i stvoriti veću konkurentnost našoj privredi. Da bi uspešno razvijala privredu, država sa razvojnim i finansijskim institucijama treba da na osnovu informacija sa tržišta stvara i sprovodi realne i ostvarive razvojne strategije.

Srbija sa najviše obradivih površina u regionu (5 miliona hektara) može postati jedna od najznačajnijih zemalja u jugoistočnoj Evropi kada je reč o agro sektoru i industriji hrane. Situacija u poljoprivredi je takva da postoji velika usitnjenost poseda, prosečno oko 3 hektara. U ovom sektoru dominiraju mala i srednja preduzeća sa malom proizvodnjom, a izuzetno visokim logističkim i proizvodnim

troškovima. Nedovoljna opremljenost poljoprivrednom mehanizacijom, koja je, međutim, tehnološki prevaziđena i zastarela (prosečne starosti preko 20 godina), mala upotreba mineralnih đubriva i izuzetno niska produktivnost u svim oblastima proizvodnje.

U nameri da se poljoprivredni proizvodi u što većem obimu plasiraju, prvenstveno, na tržište EU, država je obavezala sve proizvođače za dobijanje pre svega HACCP standarda, ISO 22000 i ISO 9001 kojima se garantuje konstantan kvalitet prehrambenih proizvoda. To je i jedan od najvećih uslova za izvoz domaćih prehrambenih proizvoda. Pitanje je da li i proizvođači koji su opterećeni mnogobrojnim problemima mogu naći način da ispune ove standarde?

Srbiji je potrebno okrupnjavanje proizvodnje, podizanje produktivnosti i unapređenje kvaliteta proizvoda, kao i brendiranje vodećih lokalnih proizvoda koji će biti konkurentni sa stranim brendovima. Podsektori u kojima se u narednom periodu očekuju značajne investicije su proizvodnja voća, povrća, mesa, mleka, žitarica, pića, pečurki, začina, pekarska i konditorska industrija, skladištenje i preradni kapaciteti.

Takođe MSP iz agro sektora mogu prevazići ove probleme znatno brže i efikasnije umrežavanjem, tj. formiranjem klastera.

Razvoj klastera u Srbiji je počeo 2006. godine, a realizacija programa za podršku razvoja klastera je ostvarena 2007. godine (Program za razvoj poslovnih inkubatora i klastera u Republici Srbiji 2007-2010. godine) uz finansijsku podršku Vlade Kraljevine Norveške.

Do sada se naišlo na dosta prepreka u razvoju klastera u našoj zemlji, a to se, pre svega, objašnjava nedovoljnoj povezanosti članica unutar klastera, nedovoljnoj povezanosti klastera u zemlji i inostranstvu, kao i slabom razvoju i angažovanju menadžmenta klastera u stvaranju razvojnih strategija. Kako bi se nastale prepreke prebrodile i ostvarili rezultati u poslovanju klastera, neophodno je da se i država i privatni sektor više i ozbiljnije uključe u rad na poboljšanju klastera u zemlji.

Strategija klastera morala bi u Srbiji započeti s mapiranjem, kako bi se identifikovale lokalne i regionalne konkurentske prednosti. Mapiranje je instrument benchmarking-a industrija i sektora i identifikovanja industrijskih trendova. Klasteri su važno sredstvo za identifikovanje trendova i formulisanje industrijske politike.

U Srbiji su klasteri u poljoprivrednom sektoru formirani više u formi udruženja, na inicijativu preduzeća, mnogo više zbog boljeg pozicioniranja na tržištu, a manje zbog dobijanja državnih podsticaja. Od klastera u Agro sektoru u Srbiji najpoznatiji su:

BIPOM – Balkansko-crnomska industrija poljoprivrednih mašina

"Klaster BIPOM" je udruženje za unapređivanje konkurentnosti proizvođača poljoprivrednih mašina osnovano 2005. godine u Beogradu. U klasteru se nalaze preduzeća za proizvodnju poljoprivrednih mašina, fakulteti za mašinstvo i poljoprivredu iz Beograda, Fakultet tehničkih nauka iz Novog Sada, "TEHNIKUM TAURUNUM" Visoka inženjerska škola strukovnih studija, Beograd - Zemun, SŠ "Nikola Tesla" iz Boljevca i "LOLA - Institut" iz Beograda u čijem Naučno-tehnološkom parku je lociran razvojni centar Klastera. "Klaster BIPOM" osnovan je

uz podršku Privredne komore Srbije, a njegov rad finansijski i stručno podržava Ministarstvo za ekonomiju i regionalni razvoj . [5]

Slika 3. Klaster BIPOM

Број предузећа у кластеру:	30
Број научно-истраживачких и потпорних институција:	9
Број запослених:	1722
Укупан промет предузећа у кластеру:	32 M EUR

Glavni proizvodi klastera su poljoprivredne mašine, seme i sadnice (povrtarstvo, krmno bilje). [5] Najvažniji ciljevi osnivanja klastera su jačanje konkurentске prednosti članica i nastup na ino tržište, povećanje izvoza, inoviranje proizvodnje.

ŠUMADIJSKI CVET

Klaster proizvođača cveća - Šumadijski cvet je udruženje koje okuplja proizvođače cveća i prateće grane privrede osnovan je 2006. godine. Cilj klastera je da pruži podršku razvoju sektora cvečarstva u regionu Šumadije i Pomoravlja, kroz pronalaženje adekvatnog kanala za distribuciju proizvoda, zajedničku nabavku repromaterijala, edukaciju članova klastera o novim tehnologijama uzgajanja cveća i vrstama.

Slika 4. Klaster Šumadijski cvet

Број предузећа у кластеру:	134
Број научно-истраживачких и потпорних институција:	10
Број запослених:	780
Укупан промет предузећа у кластеру:	3.7 M EUR

AGROINDUSTRIJA

Klaster je osnovan 2010. godine, objedinjuje mrežu poljoprivrednih proizvođača i prerađivača primarnih poljoprivrednih proizvoda severne Bačke.

Slika 5. Klaster Agroindustrija

Број предузећа у кластеру:	18
Број научно-истраживачких и потпорних институција:	3
Број запослених:	209
Укупан промет предузећа у кластеру:	3.3 M EUR

Cilj osnivanja klastera je da se kroz zajedničke napore članova ostvari profitabilna, konkurentna i održiva konvencionalna i organska proizvodnja hrane, uz diverzifikaciju proizvodnje u pravcu proizvodnje energije iz obnovljivih izvora i/ili proizvodnja biorazgradivih materijala.

POLUX - Klaster proizvođača prehrambenih proizvoda Srbije

POLUX je udruženje proizvođača prehrambenih proizvoda Srbije osnovano marta 2010. godine sa sedištem u Kikindi. Udruženje okuplja članice koje po veličini spadaju u kategoriju malih i srednjih preduzeća i preduzetnika. Osnovni cilj udruživanja je povećanje konkurentnosti njenih članica, što čini kroz edukaciju članica, savete iz raznih oblasti, organizovanje grupnog uvođenja sistema kvaliteta (HACCP), organizovanje zajedničkih marketinških aktivnosti, pomoć u apliciranju za podsticajna sredstva. [6]

Slika 6. Klaster POLUX

Број предузећа у кластеру:	20
Број научно-истраживачких и потпорних институција:	7
Број запослених:	1099
Укупан промет предузећа у кластеру:	33.3 М EUR

Cilj klastera: podizanje efektivnosti poslovanja i efikasnosti razvoja članica, rast produktivnosti baziran na razmeni informacija i korišćenju zajedničkih resursa, kao i rast inovativnosti baziran na razmeni ideja i znanja.

AGRO START UP klaster

Osnovan 2009. godine od 10 međusobno povezanih subjekata, mreža preduzeća za proizvodnju i preradu poljoprivrednih proizvoda i zdrave hrane, kao i 3 potporne institucije zaduženih za podršku (istraživanje, inovacije, edukaciju, ambalaža, dizajn, marketing) rada i razvoja klastera. [4]

Klaster PEKOS

Osnovan 2008. godine kao mreža preduzeća za proizvodnju pekarskih proizvoda i obrazovnih institucija zaduženih za podršku (sirovine, transport, marketing, edukaciju) rada i razvoja klastera. Klaster ima za cilj pružanje podrške njegovim članicama u procesu jačanja konkurentnosti i ostvarivanju profitabilnog pozicioniranja na domaćem i inostranom tržištu. [4]

Klaster Pekos pripada grupi klastera u Srbiji nulte faze, odnosno, klasterima koji svojim dosadašnjim razvojem nemaju dovoljne mogućnosti za veći izvoz. Iz tog razloga je ovaj klaster i manje prioritetan državi za izdvajanje novčanih sredstava namenjenih planiranim projektima

U klaster su pored proizvođača i prodavaca pekarskih proizvoda uključene i tri istraživačko-obrazovne institucije, koje su do sada pružale podršku pri proizvodnji, kontroli i unapređenju kvaliteta pekarskih proizvoda. [4]

SERBIA ORGANICA

Nacionalno udruženje za razvoj organske proizvodnje osnovano u maju 2009. godine kao nezavisna, nevladina i neprofitna organizacija sa ciljem aktivnog učešća i podrške razvoju organske proizvodnje u Srbiji. „**Serbia Organica**” je krovna organizacija, koja udružuje celokupan sektor organske poljoprivrede na teritoriji Republike Srbije. Ciljevi udruženja su harmonizacija interesa celokupnog sektora organske poljoprivrede, razvoj lokalnog tržišta organskih proizvoda, povećanje izvoza organskih proizvoda, podrška fer i održivim aspektima ekonomskih sistema. [8]

FINANSIRANJE AGRO KLASTERA U SRBIJI

Udruženja i klasteri u poljoprivredi kod nas nisu na zadovoljavajućem nivou razvoja. Glavni problem je nedostatak svesti kod proizvođača o potrebama udruživanja rad ostvarivanja sinergijskih efekata u plasmanu proizvoda, inovativnijem načinu proizvodnje, boljoj organizaciji i sl. Čak i kod onog malog broja proizvođača koji su uvideli potrebu za udruživanjem, prepreke u vidu znanja, finansijskih sredstava su još uvek jake da bi se u razumnom roku implementirala klaster inicijativa.

Najveći problemi sa kojima se suočavaju su izvori finansiranja. Tri osnovna izvora finansiranja projekata u poljoprivredi u proteklom periodu su bili :

- EU fondovi (IPA komponente I i II)
- Bilateralna pomoć – zemlje članice EU preko svojih razvojnih agencija (GIZ, SIDA, ADA, Italian Cooperation) kao i ostale zemlje (SAD, Norveška, Japan)
- međunarodne organizacije putem donacija i povoljnih kredita (Svetska banka, UNDP, FAO, EBRD).

Vrste pomoći:

- tehnička (konsultantska) pomoć
- kupovina opreme, infrastrukturni projekti
- donacije (grantovi).

USAID Agrobiznis projekat pruža podršku zadrugama i asocijacijama proizvođača koji rade u šest sektora koji su u fokusu projekta: jagodasto voće; mlekarnstvo; voće; aromatično bilje, začini i pečurke; stočarstvo i povrće. Podrška je fokusirana na sveobuhvatno poboljšanje aktivnosti proizvođačkih organizacija kroz treninge i stručnu savetodavnu pomoć u sledećim oblastima: [9]

- Organizaciono planiranje i razvoj
- Razvoj dugoročnih strategija
- Poslovno planiranje i rukovođenje, budžetiranje za rast i godišnje izveštavanje
- Finansijski menadžment i računovodstvo
- Menadžment inventara i korišćenje novih informacionih tehnologija i rešenja
- Učenje o strukturi i ulozi proizvođačkih organizacija u EU
- Međunarodni standardi i sertifikacija

- Odgovarajuće pakovanje i obeležavanje proizvoda
- Skladištenje i distribucija
- Pristup novim tržištima
- Razvoj agrobiznisa i profesionalnih asocijacija

MSP u agro sektoru su takodje mogla da kod različitih komercijalnih banaka uzmu kredite različite ročnosti i namene, ali je za dobijanje tih kredita potrebno ispuniti brojne preduslove (posebno sredstva obezbeđenja kredita) koje većina manjih proizvođača ne uspevaju.

Od domaćih institucija koji su pomagali MSP su :

- NARR (Nacionalna agencija za regionalni razvoj) kroz projekte dodele bespovratnih sredstava do 50% opravdanih troškova u okviru Programa podrške razvoju konkurentnosti MSP i preduzetnika za sledeće aktivnosti: [7]
 1. Uređivanje poslovanja u skladu sa zahtevima međunarodnih standarda,
 2. Pобољшanje postojećih i razvoj novih tehnoloških procesa proizvoda i usluga,
 3. Edukacija menadžmenta i zaposlenih kroz specijalizovane obuke.

Za 2011. godinu ukupna raspoloživa sredstva iznosila su 60 mil. dinara, a MSP su mogla dobiti najmanje 50.000 najviše 500.000 din. U regionu Sandžaka i Raške odobreno je svega 2.060.000 din., što je 3.4% od ukupnih sredstava. Od toga je dodeljeno 900.000 din. MSP u agro sektoru uglavnom za prve dve aktivnosti.

- SIEPA (Agencija za investiranje i promociju izvoza), kroz programe podrške izvoza pojedinačnim MSP i udruženjima. Za 2011. godinu ta sredstva su bila namenjena za aktivnosti: [3]
 1. zajedničkog nastupa na ino sajmovima,
 2. učešća u organizovanim privrednim misijama na ino tržištima (B2B),
 3. otvaranje predstavništva na ino tržištima.

Prema vrednosti odobrenih sredstava koja SIEPA dodeljuje kroz ove programe sektoru poljoprivrede, proizvodnji hrane i pića je odobreno 22 %.

Slika 7. SIPA uslovi za dobijanje bespovratnih sredstava za udruženja 2011. godine

ZAKLJUČAK

U agro sektoru razvoj klastera u Srbiji bi stvorio mogućnost povećanja konkurentosti ne samo ovog sektora, već i kompletne privrede Srbije.

Ono što bi trebalo odraditi u tom pravcu je:

1. Usklađivanje Zakonske regulative u agro sektoru sa EU regulativom;
2. Mapiranje regiona prema mogućnostima razvoja poljoprivrednih kultura i proizvoda i stvaranje jedinstvene baze podataka o poljoprivrednim gazdinstvima i MSP u agro sektoru.
3. Formiranje regionalnih razvojnih centara radi stvaranja mogućnosti za brendiranje proizvoda geografskog porekla.

Npr. Vojvodina u oblasti proizvodnje i prodaje žitarica, region Leskovca i juga Srbije u oblasti proizvodnje voća i povrća, Šumadija cveća, Pešterska visoravan ima ogromne šanse za razvoj organske proizvodnje u oblasti proizvodnje mesa i mesnih prerađevina, mleka, sira. Glavni problem u ovoj regiji je veliki broj malih proizvođača, koji pojedinačno ne mogu da ispune sve zahteve standarda i koji imaju ogromne probleme u proizvodnji, finansiranju, naplati svojih potraživanja. U Sjenici

je u septembru 2011. god. otvoren Regionalni centar za razvoj privrede i sela, koji ako saživi značajno će podići konkurentnost MSP iz ovog regiona. Takođe je u septembru osnovano Udruženje Pešter Food u Novom Pazaru, koje je u procesu registracije kod APR-a. Za sada broji 5 članica, uglavnom MSP iz oblasti prerade peciva, poslastičarskih i mesnatih proizvoda. Preduzeća su se udružila radi prevazilaženja problema poslovanja, naplate potraživanja i finansiranja, kao i da bi dobila različite grantove.

1. Podsticanje malih proizvođača na udruživanje kroz edukaciju o koristima od udruživanja, i uključivanje Univerziteta i drugih naučno istraživačkih institucija;
 2. Formiranje tela na regionalnom nivou za izradu projekata razvoja poljoprivrede i prikupljanje finansijskih sredstava od Evropskih fondova;
- Srbija svoje ogromno prirodno bogatstvo za razvoj poljoprivrede i poboljšanje svoje konkurentnosti na globalnom nivou može iskoristiti samo ako primeni adekvatne strategije razvoja agro sektora, po uzoru na strategije razvijenih zemalja u toj oblasti. A klasteri su najbolji način da se to i ostvari.

BIBLIOGRAFIJA

1. Ketels, C., Lindqvist, G. & Sölvell, Ö. (2006), *Cluster initiatives in developing and transition economies*. Stockholm: Center for Strategy and Competitiveness.
2. Design of cluster initiatives - An overview of policies and praxis in Europe, IRE subgroup 'Regional clustering and networking as innovation drivers'- http://www.europe-innova.eu/c/document_library/get_file?folderId=148901&name=DLFE-6122.pdf
3. SIEPA, Statistički pregled izvoza i uvoza 2010. god.
4. http://www.siepa.gov.rs/site/sr/home/1/podrska_izvozu/statistika/
5. Klasteri Srbije, www.klasteri.merr.gov.rs
6. BIPOM – Balkansko- crnomorska industrija poljoprivrednih mašina, www.bipom.org.rs
7. POLUKS Klaster proizvođača prehrambenih proizvoda Srbije, <http://www.klasterpolux.rs>
8. Nacionalna agencija za regionalni razvoj, www.narr.gov.rs
9. Nacionalno udruženje za razvoj organske proizvodnje SERBIA ORGANICA, <http://www.serbiaorganica.org>
10. USAID agro biznis projekat Srbija, <http://www.agrobiznis.net/serbian/39/organizacije-proizvodjaca>

RESUME

Production capacity of Serbia are great and its potential should be used for development of food products as it is done in developed countries. In order to successfully develop the economy, the government has together with development

and financial institutions, based on information from the market, implement a realistic and achievable development strategy. Serbia needs to enlarge its production, raise its productivity and improve product quality and brand leading local products in order to be competitive with foreign brands.

Cluster development of the agro sector in Serbia would not only increase the competitiveness of this sector, but also the Serbian economy as a whole.

The following steps should be done in this regard:

1. Harmonization of legislation in the agro sector with EU regulations;
2. Mapping of the regions according to the possibilities of development of agricultural crops and products and create a single database of farms and SMEs in the agro sector.
3. Formation of regional development centres in order to create opportunities for branding according to geographical origin.

For example, Vojvodina in the production and sale of grain, the region of Leskovac and southern Serbia in the production of fruits and vegetables, flowers from Shumadia, Pester has tremendous opportunities for the development of organic agriculture in the production of meat and meat products, milk and cheese. The main problem is that there are a large number of small producers, who alone cannot meet all the requirements and standards in agricultural production, financing and collection of receivables.